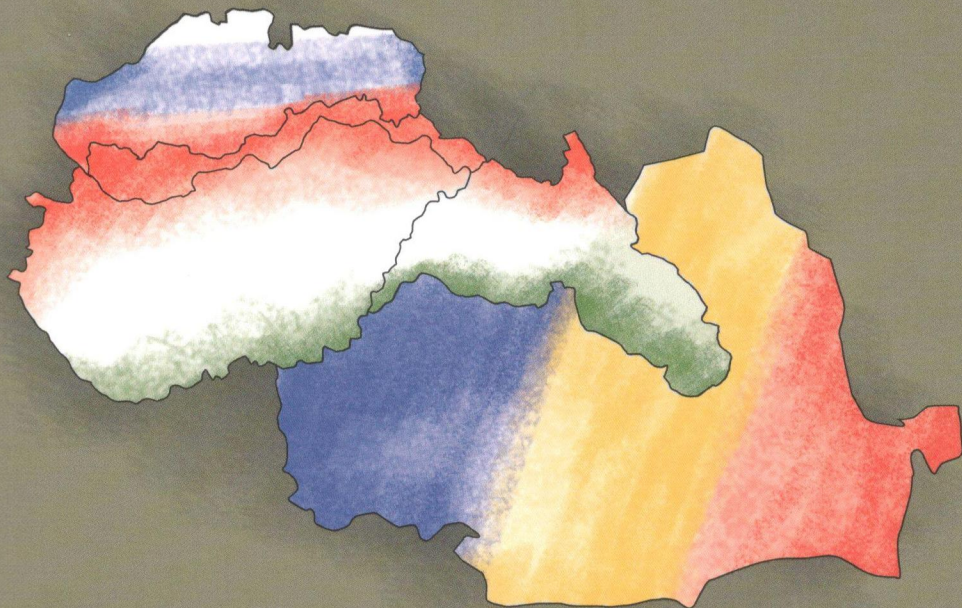

Radu Mârza, Marek Syrný a kolektív

Dve viedenské arbitráže (1938, 1940)

z pohľadu slovenskej a rumunskej
historiografie

Múzeum
Slovenského
Národného
Povstania

MUSEUM OF SLOVAK NATIONAL UPRISING

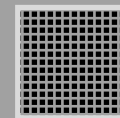
Radu Mârza, Marek Syrný a kolektív

**Dve viedenské arbitráže
(1938, 1940)
z pohľadu slovenskej a rumunskej
historiografie**

Múzeum
Slovenského
Národného
Povstania

MUSEUM OF SLOVAK NATIONAL UPRISING

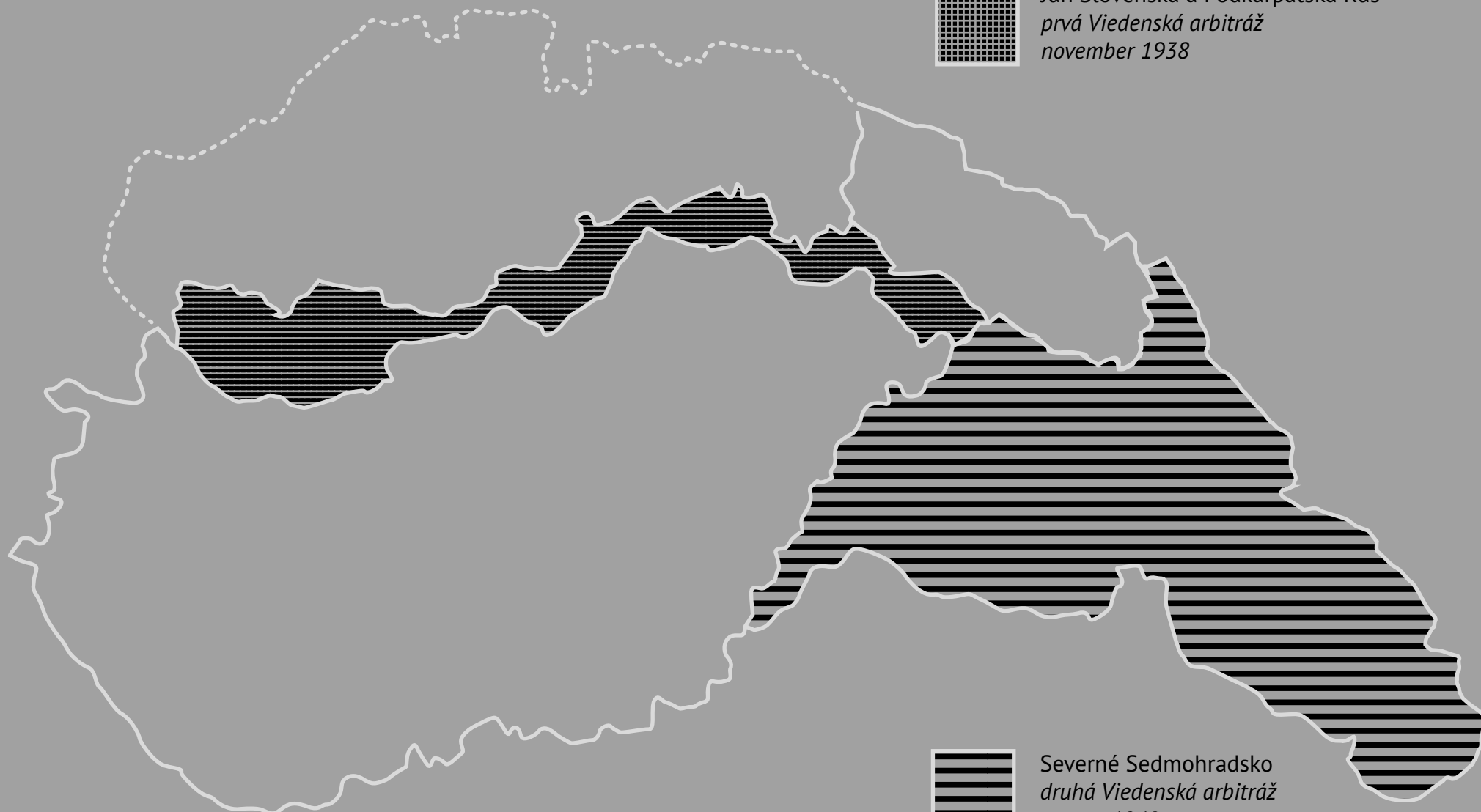
Banská Bystrica
2018

Juh Slovenska a Podkarpatská Rus
prvá Viedenská arbitráž
november 1938

Severné Sedmohradsko
druhá Viedenská arbitráž
august 1940

OBSAH

Radu Mârza, Marek Syrný a kolektív

Dve viedenské arbitráže (1938, 1940) z pohľadu slovenskej a rumunskej historiografie

©: Mioara Anton, Adriana Jozefina Fúriková, Anton Hruboň, Radu Mârza,
Ján Mitáč, Katarína Ristveyová, Marcela Sălăgean, Ana-Maria Stan, Marek Syrný,
Virgiliu Țărău, Ottmar Trașcă, Ferdinand Vrábel

Recenzenti:

prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.
Prof. univ. dr. Eva Mârza

Preklady z rumunského jazyka:

Anna Pliešovská
Kristína Sekáčová
Lucia Simová

Jazyková korektúra:

Hildegard Bunčáková

Grafická úprava:

Ivan Kocák

Tlač:

Dolis, s.r.o.

© Múzeum Slovenského národného povstania Banská Bystrica 2018
Prvé vydanie

ISBN: 978–80–89514–53–3

Ján Gábor

Predslov | 7

Radu Mârza, Marek Syrný

Úvod | 9

POHĽAD SLOVENSKEJ HISTORIOGRAFIE

Katarína Ristveyová – Anton Hruboň – Ján Mitáč

Prvá Viedenská arbitráž a Slovensko (*medzinárodné súvislosti, výsledky a dôsledky*) | 12

Ferdinand Vrábel

Prvá Viedenská arbitráž – maďarský pohľad | 26

Anton Hruboň

Ohlas druhej Viedenskej arbitráže na Slovensku | 32

POHĽAD RUMUNSKÉJ HISTORIOGRAFIE

Mioara Anton

Rumunsko a druhá viedenská arbitráž. Stratégie, propaganda a tajná diplomacia | 41

Ottmar Trașcă

Nemecko a druhá Viedenská arbitráž z 30. augusta 1940 | 56

Marcela Sălăgean

Vnútorňý a zahraničný status Rumunska po územných stratách z leta roku 1940 | 70

Ana-Maria Stan

„Sedmohradská otázka” a Francúzsko v rokoch druhej svetovej vojny. Niekoľko úvah | 78

Adriana Jozefina Fúriková

Obraz maďarského vojaka z obdobia druhej Viedenskej arbitráže | 89

Virgiliu Țărău

**Sporné a manipulované územia. Sovietska politika na východe Európy
od horúcej po studenú vojnu. Prípady Rumunska | 96**

Summary | 112

Menný register | 114

Premene a použitá literatúra | 117

Ohlas druhej Viedenskej arbitráže na Slovensku*

Anton Hruboň

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Druhá svetová vojna nepriniesla len vojenské konfrontácie medzi nepriateľmi na bojovom poli, ale aj medzi spojencami na poli diplomacie. Nová geopolitická situácia na prelome 30. a 40. rokov, súvisiaca s rozširovaním vplyvu nacistického Nemecka, prihnala do spoločného košiara štáty, ktorých vzťahy boli inak na bode mrazu a vzájomný spojenecký štatút museli doslova prehryzať cez škripajúce zuby. K ukážkovým príkladom aliancie z donútenia patrili bilaterálne vzťahy Maďarska s okolitými krajinami, obzvlášť so Slovenskom a Rumunskom.

Slovensko s Rumunskom priamo nikdy nezdieľalo spoločnú hranicu.⁵⁸ Duchovnú blízkosť krajín stmelovali určité politicko-kultúrne väzby z minulosti,⁵⁹ no predovšetkým rozporuplný vzťah k spoločnému susedovi – Maďarsku. Rozpad Rakúsko-Uhorska roku 1918 a vymanenie sa území týchto dvoch krajín zo štátoprávneho zväzku s Maďarskom ako nástupníckym štátom monarchie⁶⁰ nepriniesol do rozháraných slovensko-maďarských a rumunsko-maďarských vzťahov, poznačených národnostnými krivdami 19. storočia, očakávaný pokoj. Teritoriálne požiadavky budapeštianskej vlády voči Československu a Rumunsku počas temer celého medzivojnového obdobia držali krehké vlákna vzťahov v neustálom napätí.⁶¹

* Štúdia je výstupom výskumu realizovaného v rámci udeleného výskumného štipendia Vzdělávací nadace Jana Husa pre akademický rok 2015/2016.

⁵⁸ Slovensko v prenesenom zmysle hraničilo s Rumunskom ako súčasť Československej republiky v rokoch 1918–1939. V tomto období bola súčasťou československého štátu aj Podkarpatská Rus, ktorá mala s Rumunskom spoločnú hranicu. Vďaka tomu sa dalo do tohto spojeneckého štátu Československa dostať priamo po cestnej či železničnej komunikácii bez nutnosti prekračovať štátnu hranicu Maďarska.

⁵⁹ K spolupráci nemaďarských národov v Uhorsku (osobite Slovákov a Rumunov) bližšie pozri napr. MRVA, Ivan: *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava 2010, s. 174–176.

⁶⁰ V prípade Slovenska išlo o celé jeho územie, v prípade Rumunska o oblasť Sedmohradska a východného Banátu.

⁶¹ Maďarský iredentizmus čiastočne otupil svoje hrany na krátku dobu v 20. rokoch počas

Revizionizmus, živený v 20. a 30. rokoch ako pevná súčasť maďarskej zahraničnej politiky, začal krátko pred vypuknutím druhej svetovej vojny žať úrodu. Jeho prvou korisťou sa stalo Československo, konkrétne rozsiahle územie južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi (Zakarpatskej Ukrajiny), ktoré bolo Maďarsku prisúdené na základe rozhodnutia Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938. Toto mocenské rozhodnutie nemecko-talianskej arbitrážnej komisie vychádzalo priamo z Mníchovskej dohody, ustanovujúcej Československu do troch mesiacov (t. j. do konca roku 1938) vyriešiť otázku československo-poľskej a československo-maďarskej hranice.

Územné straty sa dotkli predovšetkým Slovenska. Výsledok arbitráže slovensko-maďarské spory neurovnal. Porušenie hlásaného etnického princípu (inak objektívne neuskutočniteľného) pri vytyčovaní novej hranice, ako aj incidenty sprevádzajúce odstúpenie juhoslovenských oblastí Maďarsku, permanentný konflikt ešte viac utužili. Na rozladených slovensko-maďarských vzťahoch sa nič nezmenilo ani po tom, čo sa autonómne Slovensko 14. marca 1939 osamostatnilo.

Diplomacia Slovenského štátu, jedného z najmenších štátov v Európe, hľadala od svojich začiatkov silných partnerov, o ktorých by dokázala oprieť svoju formujúcu sa zahraničnú politiku. Jej štartovacia pozícia nebola jednoduchá hneď z niekoľkých príčin. Zahraničie (najmä posledné demokratické štáty) disponovali veľmi dobrými informáciami, za akých medzinárodných okolností došlo k rozpadu Česko-Slovenska a vzniku Slovenského štátu. V danom kontexte ho chápali – a nie neoprávnene – ako „Hitlerovo dieťa“, produkt nacistickej agresie a nie ako konsenzuálny rozchod Čechov a Slovákov vychádzajúci z dovŕšenia národno-emancipačného procesu slovenského národa. Preto sa do uznania Slovenského štátu a nadviazania diplomatických vzťahov príliš nehrnuli. Druhým limitom slovenskej zahraničnej politiky bola tzv. zmluva o ochrannom pomere medzi Slovenským štátom a Nemeckou ríšou, podpísaná 18., resp. 23. marca 1939, ktorá Slovensko zavazovala viesť svoju domácu i zahraničnú politiku v úzkej zhode s nemeckými záujmami. Ochranná zmluva svojím spôsobom určovala aj vzťah Slovenska k ostatným štátom, alebo presnejšie, možnosti ich rozvoja. Platilo to i o pomere k Rumunsku.

Rumunské kráľovstvo po počiatocnom váhaní uznalo Slovenskú republiku *de iure* dňa 18. augusta 1939.⁶² Rozvoju slovensko-rumunských vzťahov

vlády Istvána Bethlena, avšak viac-menej len z pragmatických príčin, aby sa Maďarsku podarilo úspešne etablovať v medzinárodnej politike. K problematike bližšie pozri MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921*. Bratislava 2009.

⁶² PETRUF, Pavol: *Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939–1945*. Bratislava 2011, s. 214.

hov nebránili žiadne historické nedorozumenia. Dokonca, berúc do úvahy geopolitické záujmy oboch krajín, mali predpoklady byť nadštandardné a srdečné. Niet divu, že mimoriadny vyslanec a splnomocnený minister Nicolas Lahovary pri svojej nástupnej audiencii v Bratislave dňa 15. apríla 1940 dobovou dikciou vyzdvihol práve styčné body, ktoré Rumunsko spájali so Slovenskom – „početné zlovôle dejín“ či „vpády a cudzie nadvlády“.⁶³ Prezident Jozef Tiso v odpovedi N. Lahovaryho uistil o úprimnosti slovenského priateľstva: „*Som plne presvedčený, že trpký osud, ktorý naše národy museli prežiť v minulosti, je najlepšou zárukou spolupráce, aby sa cudzia nadvláda nikdy neobnovila*“.⁶⁴ Za týmito prehláseniami sa neskrýval diplomatický formalizmus, ale aj kvapka skutočnej úprimnosti.

Rozvíjanie slovensko-rumunských vzťahov a chápano-súcitíaci postoj Slovenska k rumunským problémom boli však možné len do takej miery, ako to dovoľovala Ochraná zmluva. Inými slovami, pre Bratislavu predstavoval určujúci vzorec pomeru k Rumunsku v prvom rade stanovisko Nemeckej ríše. Nemecko nebolo zo smerovania Rumunska napriek vládnucemu autoritatívnemu režimu nadšené. Považovalo ho za domínium Francúzska a Veľkej Británie. Negatívny obraz nedokázala pozmeniť ani politika kráľa Karola II., ktorý sa usiloval udržiavať dobré vzťahy tak so západnými mocnosťami, ako aj s Nemeckom. Nemecko takéto kľúčkovanie principiálne odmietalo tolerovať.⁶⁵

Najúčinnjší spôsob odbúrania francúzskych a britských vplyvov na Balkáne a začlenenia ďalšej krajiny juhovýchodnej Európy s bohatými ropnými ložiskami do ríšskej veľkopriestorovej ekonomiky videl Berlín v totálnom kolapse karolistickeho režimu. Režim Karola II. strácal podporu rumunskej verejnosti a teritoriálne straty v lete 1940, uskutočnené za nemeckej aktívnej asistencie, tempo jeho pádu iba urýchlili. Rumunsko muselo najskôr na prelome júna a júla 1940 odstúpiť Sovietskemu zväzu oblasť Besarábie a Severnej Bukoviny a zakrátko na to Maďarsku rozľahlé územie Sedmohradska o rozlohe približne 43 tisíc km² s 2,6 miliónmi obyvateľov. Arbitráž konaná dňa 30. augusta 1940 pod režisérskou taktovkou Nemecka a Talianska sa opäť konala vo Viedni, podľa čoho dostala v historiografii príslušné pomenovanie *druhá Viedenská arbitráž*.

Slovenských štátnych činiteľov naoktrojované rozhodnutie nepríjemne šokovalo. Ďalší triumf maďarského iredentizmu nemohli vnímať ako cudzí problém už len z dôvodu, že novou úpravou maďarsko-rumunskej hranice

⁶³ Tamtiež, s. 215.

⁶⁴ Tamtiež.

⁶⁵ TREPTOW, Kurt W. (ed.): *Dějiny Rumunska*. Praha 2000, s. 309.

sa do Maďarska dostalo asi 17 tisíc dolnozemskejších Slovákov, žijúcich v oddelených oblastiach. Pripojenie Sedmohradska k Maďarsku znamenalo pre slovenskú komunitu bolestivú ranu. V nasledujúcich rokoch musela znášať obmedzenia v kultúrnom i politickom živote. Ako prvé pocítili nový režim vzdelávacie inštitúcie. V septembri 1940 boli slovenskí učitelia prinútení opustiť svoje miesta v školách. Maďarské úrady sa takisto snažili preťať priamy kontakt slovenskej inteligencie so Slováckmi prekladaním organizátorov národného života na iné služobné miesta.⁶⁶

Bratislavská vláda si po výsledku arbitráže musela pripustiť jednu vec: jej permanentná viera v revíziu zo slovenského pohľadu nespravodlivého verdiktu z 2. novembra 1938 je za danej situácie obyčajným sebaklamom. Obyvateľov mohla prostredníctvom vládnych periodík ďalej len ťažko presviedčať, že Slovensko získa stratené územie naspäť.⁶⁷ Etnická zásada bola v prípade Sedmohradska bezprecedentne porušená, omnoho okatejšie než pri prvej Viedenskej arbitráži.⁶⁸ Vnútorne predstavitelia ľudáckeho režimu ponížené Rumunsko ľutovali, interpretáciu udalostí z konca augusta ale boli vo vládnej tlači nútení prispôbiť aktuálnemu miestu Slovenskej republiky v systéme medzinárodných paktov. Navyše, v posledných júlových dňoch roku 1940 (teda len krátko pred druhou Viedenskou arbitrážou) došlo v slovenskej vnútornej politike na Hitlerov popud k zmenám vo vláde a s tým spojenou radikalizácii a nacistácii režimu. Vojtech Tuka, nový minister zahraničných vecí, bol azda tým posledným, kto by sa Nemcom priechil.

Za normálnych okolností by tlač (menovite denník *Slovák*), vyjadrujúca oficiálne vládne stanoviská, zaiste v druhej Viedenskej arbitráži hľadala paralely s odstúpením južného Slovenska Maďarsku v novembri 1938. Pod vplyvom vyššie spomenutých faktorov však priam mechanicky prebrala hodnotenia nemeckej tlače, resp. Nemeckej tlačovej agentúry (*Deutsches Nachrichtenbüro*). Nové zmeny na mape označila za „*veľkorysé usporiadania pomerov v juhovýchodnej Európe*“, ale predovšetkým za „*zúčtovanie so sta-*

⁶⁶ KMEŤ, Miroslav: Rumunskí Slováci v historickom priereze a na konci 2. svetovej vojny. In: EDROIU, Nicolaeu – MÂRZA, Eva – SYRNÝ, Marek (ed.): *Udalosti 23. augusta 1944 v Rumunsku a Slovenské národné povstanie z 29. augusta 1944 (ich vplyv na oslobodenie Rumunska a Slovenska a na ukončenie druhej svetovej vojny)*. Banská Bystrica 2012, s. 103.

⁶⁷ KRAJČOVIČ, M.: *Medzinárodné súvislosti slovenskej otázky 1927/1936 – 1940/1944. Maďarské dokumenty v porovnaní s dokumentmi v Bonne, Bukurešti, Viedni a Prahe*. Bratislava 2008, dok. 53, s. 396.

⁶⁸ Podľa odhadov rumunskej strany z roku 1940 nemali Maďari na odstúpenom území ani len nadpolovičnú väčšinu (1 304 898 Rumunov – 968 371 Maďarov). Podľa maďarského sčítania z roku 1941 ho obývalo 1 380 500 Maďarov a 1 029 000 Rumunov podľa národnosti, resp. 1 344 000 Maďarov a 1 068 700 Rumunov podľa jazyka. HITCHINS, K.: *Rumania 1866–1947*. Oxford 1994, s. 450, 486. Porovnaj IRMANOVÁ, E.: *Maďarsko a versailský mierový systém*. Ústí nad Labem 2002, s. 310.

rým systémom anglo-francúzskym“. Balkán, podľa jej náhľadu, nemohol byť ďalej pušným prachom kontinentu, ale „pevným pilierom európskeho pokoja“. ⁶⁹ *Slovák* metaforicky pripodobňoval územnú stratu Sedmohradska zaplateniu dane „Novej Európe“. Pritom však nemohol nepripustiť, že „Rumunsko v týchto dňoch prežíva jedno z najťažších období svojej histórie... Je samozrejmé, že tieto ťažké straty majú svoju hlbokú ozvenu v rumunskom živote“. ⁷⁰ Celú, pre ľudácky režim určite nepríjemnú záležitosť, ktorú však nemohol obísť, obracal do pozitívneho svetla: arbitrážny verdikt zabránil vojenskému konfliktu medzi Maďarskom a Rumunskom a súčasne vyriešil posledný páľčivý problém strednej a juhovýchodnej Európy alebo prinajmenšom ukázal, že konflikty sa dajú riešiť aj pokojnou cestou. ⁷¹

Korekcia hraníc bola podľa *Slováka* v dunajskom priestore „bezpochybná“ a Rumunsko postavené pred principiálnu otázku, kam chce ďalej kráčať. Tlač, „usmerňovaná“ od salzburských rokovaní bedlivejšie v duchu nacionálnosocialistického svetonázoru, opakovane zdôrazňovala nutnosť odpútania sa od anglo-francúzskych „protektorov“ a vloženia stability novej hranice pod nemeckú garanciu. Aby *Slovák* zmyl ruky od skľučujúcej zodpovednosti komentovať vývoj v Rumunsku vlastnými autorskými článkami, vypomohol si preberaním rumunskej tlače. ⁷² Na svojich stránkach priniesol názory publikované v krajne pravicovom periodiku *Porunca Vremii*, ktoré verejnosť sugestívne presviedčali, že Veľké Rumunsko nemalo morálny mandát na existenciu, nakoľko bolo viazané na garanciu západných veľmocí, „ktorá v podstate jednomyselne a jednostranne bola namierená proti Nemecku a vyvolala v Rumunsku falošný pocit istoty“. Slovenskí žurnalisti parafrázovali naivnú nádej z pera rumunských kolegov, že arbitrážou sa vzťahy medzi Maďarskom a Rumunskom znormalizujú, ba možno dostanú na priateľskú úroveň. ⁷³ Sami pritom z vlastnej skúsenosti vedeli, aký charakter nadobudli slovensko-maďarské vzťahy po novembri 1938.

Druhá Viedenská arbitráž sa podpísala pod krach režimu Karola II., ktorý, ako vyhlásený hlavný vinník udalostí, musel abdikovať v prospech 18-ročného syna Michala. Kráľovské právomoci však boli výrazne okresané a ich podstatná časť prenesená na nového premiéra, generála Iona Antonescu, používajúceho titul vodca (*Conducător*). Do vlády prenikli predstavitelia prona-

cistického legionárskeho hnutia. ⁷⁴ Rumunsko sa tak začalo uberať podobnou cestou, ako Slovensko po salzburských rokovaniach. ⁷⁵

Slovenská vláda tieto zmeny v oficiálnych vyjadreniach kvitovala. I. Antonescu považovala za vhodnú osobu na premiérsku funkciu v rozháraných časoch a hodnotila ho ako muža na správnom mieste. Hoci *Slovák* nezamľčoval prejavy masového odporu Rumunov proti arbitráži (demonštrácie v Temešvári, Kluži a inde ⁷⁶), staval sa na stranu konsolidácie v záujme mieru, reprezentovanej I. Antonescom. „Všeobecný dojem je, že sa po jednoročnom tlaku uľahčilo celej krajine. V kruhoch blízkyh novému ministerskému predsedovi sa tvrdí, že generál Antonescu lojálne splní viedenský rozsudok,“ písal *Slovák*. ⁷⁷

Komentáre v *Slováku* v septembrových vydaniach z roku 1940 sa niesli v znamení obhajoby nového režimu a Antonescových opatrení s dôrazom na stabilizáciu vnútropolitckej situácie a medzinárodného postavenia Rumunska. *Slovák* uznanlivo vyzdvihol, že I. Antonescu je odhodlaný viesť zahraničnú politiku Rumunska „na iných základoch... v úzkej spolupráci s Nemeckom a Talianskom“. ⁷⁸ Na margo novej orientácie rumunskej politiky dodal: „Kto vie, aký skorumpovaný režim vládol predtým v Rumunsku, ten sa nad činmi generála Antonescu nebude vôbec pozastavovať, ale bude ich schvaľovať. V Rumunsku sa človek nemohol dostať skoro ani k tomu najnižšiemu ministerskému úradníkovi, kým sluhovi nevopchal do vrečka niekoľko lejov. A ako bol skorumpovaný život dolu, tak, ba ešte väčšmi, vládla korupcia vo vyšších kruhoch, kde sa už nerátalo na stovky, ale na tisícky a milióny. Bude veľkou zásluhou nového štátneho vodcu Rumunska, ak sa mu podarí tieto korupčné

⁶⁹ *Slovák*, 30. 8. 1940, s. 2.

⁷⁰ *Slovák*, 7. 9. 1940, s. 4.

⁷¹ *Slovák*, 1. 9. 1940, s. 5.

⁷² Podobne *Slovák* preberal autorské články zahraničných periodík, ako napríklad *Neues Wiener Tagblatt*, *Völkischer Beobachter* či *Giornale d'Italia* pri hodnotení vlády Karola II., ktorého vykresľoval ako „najnovšiu obeť britskej politiky“. *Slovák*, 8. 9. 1940, s. 4.

⁷³ *Slovák*, 1. 9. 1940, s. 5.

⁷⁴ Légia archanjela Michala (nazývaná tiež Železná garda) bolo ultranacionalistické politické hnutie založené v roku 1927 Corneliom Zeleon Codreanom. Légia je v historiografii považovaná za jedno z najobskúrnejších hnutí pronacistckej profilácie, ktorého ideologické piliere tvorili nacionalizmus, náboženský mysticismus a antisemitizmus. K činnosti legionárov bližšie pozri HEINEN, A.: *Die Legion „Erzengel Michael“ im Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation. Ein Beitrag zum Problem des internationalen Faschismus*. München 1986. Z novších prác pozri CLARK, R.: *European Fascists and Local Activists. Romania's Legion of the Archangel Michael (1922-1938)*. Pittsburgh 2012; TIU, I.: *The Legionary Movement after Corneliu Codreanu. From the Dictatorship of King Carol II to the Communist Regime (February 1938 – August 1944)*. Boulder 2010.

⁷⁵ Legionársky puč bol pokusom o štátny prevrat namierený proti I. Antonescovi, ktorého legionári upodozrievali zo židovského pôvodu a prepojenia so slobodomurármi. Išlo však len o zámienku; v skutočnosti chceli vzbúrenci pod vedením lídra hnutia Horiu Simu uchvátiť všetku moc v štáte a Antonescov autoritatívny režim pretransformovať na národnosocialistickú diktatúru. I. Antonescu vzburu, vyvolanú 21. 1. 1941, s pomocou armády v priebehu troch dní vojensky rozprášil. Legionárske hnutie bolo v krajine zakázané, jeho poprední predstavitelia museli utiecť do Nemecka, mnoho ďalších skončilo vo väzení.

⁷⁶ *Slovák*, 5. 9. 1940, s. 1.

⁷⁷ *Slovák*, 6. 9. 1940, s. 1.

⁷⁸ *Slovák*, 7. 9. 1940, s. 1.

zvyky odstrániť a miesto nich zaviesť v krajine poriadok...⁷⁹ Zavedenie legionárskeho režimu neznamena jednoduchú zmenu a výmenu osôb, ale revolúciu v celej štátnej štruktúre. Legionárska revolúcia zúčtovala definitívne s minulosťou. Opierajúc sa o rumunskú skutočnosť a ideológiu légie, ako i autoritu silnej osobnosti generála Iona Antonesca, vodcu národného legionárskeho štátu a legionárskeho režimu, pripojuje sa národný a legionársky štát, ako súčiastka s vlastným charakterom a vlastnou konštrukciou k útvaru novej Európy. Nový rumunský štát pripojuje sa vo svojich základoch, svojej ideológii a smerniciach automaticky k línii osi Rím - Berlín. Vo vnútornej politike spravi koniec všetkým fantáziám a dobrodružstvám a v zahraničnej politike bude sa Rumunsko starať o svoju bezpečnosť a svoje politické záujmy... Podľa toho budú upravené i styky Rumunska s ostatnými štátmi...⁸⁰

Téma samotnej druhej Viedenskej arbitráže v toku aktuálnejších udalostí postupne upadala do úzadia. Do pozornosti sa opäť dostala po tom, čo slovenské úrady zistili, že na oslavách „prinavrátenia“ Sedmohradska v Kluži sa zúčastnil János Esterházy, politický vodca maďarskej menšiny na Slovensku.⁸¹ Esterházyho účasť na Horthyho slávnostnom uvítaní po prvýkrát otvorila dovtedy taktne uzatváraný poklop „Pandorinej skrinky“ dôsledkov arbitráže pre národnostné minority. Slovenská tlač, ktorá informovala o prechmatoch maďarskej moci voči menšinovému obyvateľstvu iba letmo, začala upozorňovať na krivdy páchané novonastolenou maďarskou mocou. „Ďalej už mlčať nemôžeme a nesmieme,“ konštatoval Slováč. Povoľenie uzdy držanej konformity súviselo s hromadiacimi sa sťažnosťami Slovákov žijúcich v Maďarsku, ktorí slovenské úrady obviňovali z ľahostajnosti k ich osudu.⁸² Takýto hazard so svojou reputáciou si vláda nemohla dovoliť, a preto informovanosti o situácii v Sedmohradsku dala voľnejší priechod.

Oficiálny režimový diskurz na stránkach tlače však naďalej prepúšťal správy o národnostných konfliktoch na odstúpenom rumunskom území iba sporadicky. Zameriaval sa viac na vykresľovanie z jeho pohľadu pozitívnych

⁷⁹ Slováč, 8. 9. 1940, s. 1.

⁸⁰ Slováč, 27. 9. 1940, s. 2.

⁸¹ János Esterházy (1901–1957) bol maďarský politik, rodák z Veľkého Zálužia na území Slovenska. Od 14. 12. 1932 vykonával funkciu predsedu Krajinskej kresťansko-socialistickej strany, od roku 1936 bol po zlúčení s Maďarskou národnou stranou výkonným predsedom Zjednotenej maďarskej strany. S podporou maďarskej vlády sa svojimi aktivitami podieľal na programe revízie a vnútornom oslabení Československa. Na jeseň 1938 pracoval ako expert maďarskej vlády na príprave novej slovensko-maďarskej hranice. V rokoch 1938–1945 bol predsedom maďarskej menšinovej strany na Slovensku, poslancom snemu autonómnej Slovenskej krajiny (1938–1939) a od roku 1939 poslancom v sneme samostatného Slovenska. Po vojne ho sovietske orgány odviekli do Sovietskeho zväzu. V apríli 1949 bol opäť vydaný do Československa, kde mu pôvodný trest smrti zmiernili na doživotie a zvyšok života strávil vo väzení.

⁸² Slováč, 20. 9. 1940, s. 3.

vývoch trendov v poarbitrážnom Rumunsku, akými boli opatrenia proti zbohatlíkom za režimu Karola II.⁸³ či štátom riadené zásahy proti Židom a slobodomurárom.⁸⁴ Niekoľkými článkami sa venoval aj odstúpeniu južnej Dobružy Bulharsku v prevzatej reportáži nemeckého korešpondenta Wilhelma Müllera⁸⁵ i v samostatnom autorskom článku Slováka s názvom *Ako sa Dobruža pripojila k Bulharsku*, ktoré boli písané v probulharskom duchu.⁸⁶

Otázka hraníc Maďarska so susednými štátmi sa na stránkach tlače riešila oveľa menej, čo však neznamenal, že by prestala byť najzávažnejším problémom slovensko-maďarských, rumunsko-maďarských a po vzniku Nezávislého chorvátskeho štátu v apríli 1941 i chorvátsko-maďarských vzťahov. Nech bola samostatnosť Chorvátska akokoľvek iluzórna, jeho medzinárodnoprávna subjektivita dopomohla k obnoveniu tzv. Malej dohody z medzivojnového obdobia, a teda aj k zintenzívneniu slovensko-rumunských kontaktov. Náprava druhej Viedenskej arbitráže tvorila hlavný cieľ Antonescovej zahraničnej politiky.⁸⁷ Rumunsko sa usilovalo presadiť národnostnú autonómiu rumunskej menšiny v Maďarsku s vedomím, že čo má autonómny štatút, môže byť časom pripojené naspäť. Minister zahraničných vecí Slovenskej republiky Vojtech Tuka volil umiernenější postup. V čase zaneprázdnenia vojenskými operáciami nechcel Nemecko znepokojovať komplikáciami medzi členskými štátmi Paktu Osi a rozriešenie hraničného sporu ponechať na obdobie po víťaznej vojne.⁸⁸

Dôležitým faktorom, ktorý chcelo Slovensko a Rumunsko využiť pri lobovaní za „revíziu revízie“, bola ich spoluúčasť na vojne proti Sovietskemu zväzu. Oba štáty verili, že Ríša priloženú ruku ocení a za odmenu ich územným požiadavkám vyhovie. Arbitrážna trauma sa v prejavoch slovenských

⁸³ Slováč, 25. 9. 1940, s. 2.

⁸⁴ Slováč, 10. 9. 1940, s. 1.

⁸⁵ Slováč, 6. 9. 1940, s. 5.

⁸⁶ Slováč, 13. 9. 1940, s. 4.

⁸⁷ Bližšie pozri TEJCHMAN, Miloslav: *Balkán ve válce a revoluci 1939–1945*. Praha 2008, s. 328–340.

⁸⁸ LIPTÁK, Eubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava 1968, s. 186.

Tukov postoj ladiť s direktívou Joachima von Ribbentropa z 26. 4. 1941, v ktorej nariadil nemeckému vyslanectvu v Bratislave vo veci územných revízií zastávať nasledovné stanovisko: „Nepokladáme za správne sa teraz venovať otázke urovnania sporu vo veci slovensko-maďarských hraníc... Ak by sa teraz znova otvorila otázka slovensko-maďarských hraníc, ihneď by začali na revíziu 2. Viedenskej arbitráže tlačiť aj Rumuni, a tým by sa opätovne otvorili všetky otázky juhovýchodných hraníc. Preto je potrebné počas trvania vojny zatlačiť do úzadia všetky otázky, ktoré nevyžadujú okamžité riešenie... Teraz nemožno pomýšľať na urovanenie týchto záležitostí, možno na to raz bude vhodnejší čas“. NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol.: *Slovensko-nemecké vzťahy 1938–1941 v dokumentoch. I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR*. Prešov 2009, dok. 388, s. 1060–1061.

vládných činiteľov vyťahovala rafinovane, hovorilo sa o nej v inotajoch, no pre zainteresovaných celkom zrozumiteľne. Predseda Slovensko-rumunskej spoločnosti Július Stano pri príležitosti výročia rumunskej nezávislosti v máji 1942 poznamenal, že Slovákov viažu s rumunským národom nielen sympatie, vyplývajúce z pozície utláčaných národov v bývalom Uhorsku, ale aj „*podobná ideologická platforma, na akej sme i my, Slováci*“.⁸⁹ Podobne ani minister národnej obrany generál Ferdinand Čatloš príliš nerozpíťvával územné straty Rumunska. Ocenil „spoločné bojové priateľstvo“ a „rumunského bojového ducha“, ktorý Rumunsko spolu so Slovenskom demonštruje zapojením do protisovietskej kampane.⁹⁰

Prejavy slovenských vládných činiteľov museli obsahovať určitý diplomatický takt. Svoju sústrasť s Rumunskom nebolo v podmienkach doby možné deklarovať „na plné ústa“, ale jednoznačný postoj k prvej i druhej Viedenskej arbitráži servírovať po kúskoch a medzi riadkami. Slovenská a rumunská vládna reprezentácia dúfali, že vojenský príspevok k vytvoreniu „Novej Európy“ im utvorí dobrú východiskovú pozíciu pri budúcich vyjednávaniach o prekreslení hraničnej čiary, prípadne pri úplnej revízii a právnom anulovaní arbitráží.⁹¹ Tých sa naozaj dočkali, avšak zrejme nepredpokladali, že na opätovnom pripojení územia k Slovensku, resp. Rumunsku nebudú mať nijaký podiel.

⁸⁹ *Slovák*, 10. 5. 1942, s. 1.

⁹⁰ *Slovák*, 12. 5. 1942, s. 3.

⁹¹ Rumunský vyslanec N. Lahovary počas svojho pôsobenia v Bratislave nadobudol celkom jednoznačne pozitívny dojem o Slovensku, ktorý zhmotnil do správy ministrovi zahraničných vecí Mihailovi Antonescovi s názvom *Sympatia Slovaca voči Rumunsku a budúcnosť Slovenska*. Počas rozlúčkových audiencií vrátane rozhovoru s nemeckým vyslancom na Slovensku Hannsom E. Ludinom vyjadril nádej, že arbitrážne hranice budú napravené a po vojne revidované. KRAJČOVIČ, Milan: *Medzinárodné súvislosti slovenskej otázky 1927/1936 – 1940/1944. Maďarské dokumenty v porovnaní s dokumentmi v Bonne, Bukurešti, Viedni a Prahe*, dok. 1, s. 407.

Rumunsko a druhá viedenská arbitráž. Stratégie, propaganda a tajná diplomacia

Mioara Anton

Historický ústav „Nicolae Iorga“ Rumunskej akadémie, Bukurešť

Motto: *Za okolností, keď sa malá krajina,
ako tá naša, nachádza v nebezpečenstve,
nerobí to, čo chce, ale čo môže.*⁹²

V jednej z prednášok *Transylvania: a key problem*, ktorá sa konala na Somervillskej fakulte v Oxforde v decembri 1942, Hugh Seton-Watson zdôraznil, že európsky poriadok je úzko spojený s vyriešením sedmohradskej otázky.⁹³ Podľa jeho názoru nemecko-talianska Viedenská arbitráž z augusta 1940 a rozdelenie Sedmohradska medzi Rumunsko a Maďarsko vytvorili jednu z najnapätejších situácií v juhovýchodnej Európe.

Po rozpade tradičného systému spojenectiev a zásadné zmeny v rovnováhe síl v Európe medzi rokmi 1938 a 1940 sa Rumunsko ocitlo v mimoriadne zložitej situácii. Po uzavretí sovietsko-nemeckého paktu o neútočení v lete 1939 boli územné zmeny v strednej a východnej Európe len otázkou času. Pakt síce vymedzil sféry nemeckého a sovietskeho vplyvu, no prvé trhliny sa v ňom objavili len čo sa v lete 1940k začali „riešení“ rumunské územné problémy.⁹⁴ Spôsob, akým sa Hitler rozhodol vyriešiť rumunsko-maďarský spor, no predovšetkým územné garancie Rumunsku po podpísaní Viedenskej

⁹² Z listu generála Iona Antonesca predsedovi Národnej liberálnej strany, Constantinovi Brătianovi, v marci 1941: Mareşalul Ion ANTONESCU: *Epistolarul infernului*. In: Mihai PELIN (ed.), *Bucureşti*, Ed. Viitorul Românesc, 1993, s. 100.

⁹³ Časť tejto štúdie bola publikovaná v práci: Mioara ANTON: *Propagandă şi război. Campania din Est. 1941–1944*. Bucureşti, Ed. Tritonic, 2007, s. 101–110; Hugh Seton WATSON: *Transylvania: a Key Problem*. London, 1942, s. 1.

⁹⁴ Prvé nedorozumenie spôsobila sovietska požiadavka na odstúpenie severnej Bukoviny, čo nemecké úrady považovali za prekvapenie, lebo sa nenachádzalo na zozname sovietskych požiadaviek dohodnutých v pakte Ribbentrop-Molotov.